

էր եւ ոչ տակաւին դադար: Այլ անխախտ հիմ մը, որուն վրայ իր աշակերտներն ու յաջորդները կըրցան կառուցանել այնպիսի հրաշակերտ շինութիւններ, զորս եթէ ի վիճակի ըլլային իրենց կատարած գործերուն հետ բաղդատելու, շատ մը ճեմարաններ կրնային նախանձիլ Մխիթարեան ճեմարանին վրայ: Իրաւ, նուազ քան մէկ դար ետքը, լոյս տեսան Ջախջախեանի երկընդունան բառարանները եւ «Երից Վարդապետաց» նոր բառգիրք Հայկազեան լեզուի, զոր կը լրացնէր Առձեռն բառարանը, կաղմելով ամբողջութիւն մը զոր կա-րելի չէ դերազանցել:

Մխիթար Աբրահոյ բառարանին առաջին հատորը կը պարունակէ 1251 երկսիւն էջ, մեծադիր, փոքր տառերով: Երկրորդ հատորը, նոյն տեսակ տը-պաղրութեամբ, չորս մասի բաժնուած, 1750 էջերէ կը բաղկանայ: Ընդամէնը՝ երեք հազար էջ: Մխիթարեան Միաբանութիւնը տակաւին տպարան չունէր եւ կը ստիպուէր իտալական տպադրողի մը դիմել: Եթէ Միաբանութիւնը տպադրական այս ահադին ծախսերը վրան առած է առանց վարանելու, եթէ Մխիթարի յաջորդները ստանձնած են սրբադրութեան նոյն ատեն հոյակապ եւ մանրակրկիտ աշխատանքը, ապացոյց մըն է իրենց հիացման իրենց «Բա-րունապետին» ձգած ձեռագիր աշխատասիրութեան հանդէպ եւ իրենց հա-մողման, որ այս բառարանը լատ մը փրկութեան պիտի ըլլար ազգային լեզ-ուին համար: Եւ ուղի՜ղ դատեցին: Եւ չինայեցին բաղմազան զոհողութիւն-ներ, հետեւելու համար Մխիթարայ կարգախօսին, «զի ի սկզբանէ անտի, որպէս ես, նոյնպէս եւ Միաբանութիւնս մեր կարգեալ կայ ի սպասաւորութիւն հայկազեան տոհմի, ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ, որ է օրհնեալ յաւիտեանս. ամէն:»

Հիմա աշխարհաբարը հասած է այն վիճակին ուր հասած էր Ֆրանսերէն լեզուն Ժէ դարուն սկիզբը. այսինքն տակաւին երիտասարդ է, բայց արդէն ձեւ առած է բաղմաթիւ եւ արժէքաւոր հեղինակներու շնորհիւ: Գրաբար լեզուին ոչ սակաւ բառեր կորսուած են, զորս վերակենդանացնելու յոյս չմնաց. իսկ մեծաքանակ բառեր կ'ա'մ ստեղծուած են կ'ա'մ տակաւին ստեղծ-ուելու են: Այս նոր բառապաշարը՝ կամ ածանցութեամբ կամ աւելի բար-դութեամբ կը շինուի: Բաւական ստուար գործ մը պիտի ըլլայ այս բառերը ժողովել, մաղին մէջէն անցընել եւ տարածել: Բայց անոնց որակի մասին դատելու համար հարկ է նկատել բարդութեան կանոնները, որոնք շատ մոռ-ցուած կը թուին եւ որոնց մասին պիտի խօսինք ուրիշ յօդուածով մը:

Փարիզ, Փետրուար 1949

Ֆ. Ֆ. [F. FEYDIT]

TRADUCTIONS ARMENIENNES DE LA SOMME THEOLOGIQUE DE S. THOMAS D'AQUIN

En arménien, il n'existe pas de traduction complète de la Somme Théologique de S. Thomas. Il en existe plusieurs traductions partielles, peu connues, à vrai dire, mais dont quelques-unes ne manquent pas d'intérêt.

Parmi elles, il y en a même une en vers, dont trois gros in 4° ont été imprimés à Venise chez Antonio Bortoli. Le premier (1729) est de 624 pages et contient les Questions 1-49 de la Première Partie. Le second, qui parut la même année, compte 759 pages et contient les Questions 50-119 de la Première Partie. Le troisième, de 551 pages, parut en 1734; il comporte les Questions 1-54 de la Prima Secundae. L'auteur est un prêtre arménien, natif de la ville d'Erzeroum, Khatchatour Arhaquélean, né en 1666, qui avait fait ses études à Rome au Collège de la Propagande et qui depuis 1707 vivait à Venise où il mourut le 30 avril 1740¹. Le premier volume de cet ouvrage singulier débute par une préface dans laquelle l'auteur nous renseigne sur sa grande passion pour la théologie thomiste: *զամս երեսուն հրեշտակականի վարդապետիս այսմիկ աշակեր-տեցայ եւ տակաւին աշակերտիմ եւ ուսանիմ*: Il y donne aussi le ca- talogue de ses ouvrages publiés jusque-là. La présente œuvre qui va paraître en six parties, lui a coûté 25 ans de travail. *Ոտանաւորաւ ոճիւ շարադրեցի զի աստ-ուածաբանական վարդապետութեամբ զմիտս մեր լուսաւորեցեմք եւ ոտանա-ւորաւ բանիւ զսիրտ մեր բերկրեցուցանիցեմք*: Գրեթէ զամս քսան եւ հինգ ի վերայ սորա յօժարաբար զտիւ եւ զգէշեր աշխատեցայ եւ տակաւին աշխատիմ, մինչ տպադրի, զի իցէ կատարեալ, որքան կարելի: L'auteur tient beaucoup à une ponctuation spéciale qu'il a inventée pour son grand poème théologique. Il mentionne comme son Mécène un certain Pierre, fils de Jean Aghadjean qui, par ses dons généreux, a facilité l'impression de l'ouvrage. Le premier volume s'inti- tule:

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍԻՆ

Իրականաբար աստուածաբանութեան
արարեցելոյ եւ շարադրեցելոյ ի խաչատուրոյ Աստուածաբան
Վարդապետէ Ազրովեցւոյ

¹ Voir J. F. B. de Rubeis, *De gestis et scriptis ac doctrina Sancti Thomae Aquinatis dissertationes criticae et apologeticae*, Venise 1750, Diss. XIII, chap. 8; A. Ghazikean, *Հայկական նոր մատենագիտութիւն*, Venise 1909, I, 192-197; M. A. vanden Oudenrijn, *Sint Thomas in Armenië*, Thomistisch Tijdschrift 1931 (2), 356-7.